

دکتر علی شریعتمداری

دقت و عوامل مؤثر در آن

وقتی که فرد محرک خاصی را انتخاب می‌کند و خود را برای دریافت آن و ایجاد عکس العمل معین در مقابل آن آماده می‌سازد، در این صورت گفته می‌شود دقت به سوی امر معینی جلب شده است. دقت مقدم بر ادراک، یادگیری و تفکر است. در برخورد به عالم خارج ابتدا ذهن و حواس ما روی امر خاصی تمرکز پیدا می‌کند بعد آن را ادراک می‌نماییم و نسبت به آن فهم و بصیرت پیدا می‌کنیم و در جریان تفکر یا حل مسئله آن را مورد استفاده قرار می‌دهیم.

شرایط دقت

دقت امری انتخابی است. فرد دائما " با محرکهای مختلف برخورد دارد، اگر بخواهد یکی از این محرکها را مورد دقت قرار دهد و ذهن و حواس خود را روی آن متمرکز سازد باید آن را انتخاب کند. تعدد محرکها و تضاد و اختلاف میان آنها مانع جلب توجه فرد به همه آنهاست. بنابراین باید محرک خاصی را انتخاب نمود و آن را مورد دقت قرار داد. همان طور که محرکها متعدد و مختلف هستند عکس العمل فرد نیز در مقابل محرک یا محرکهای خاص ممکن است به صورتهای گوناگون ظاهر گردد. بنابراین فرد مجبور است از میان عکس العملها یکی را انتخاب کند و در مقابل محرک معین عکس العمل انتخاب شده را ظاهر سازد.

دقت مستلزم آمادگی است. انتخاب محرک معین و نشان دادن عکس العمل خاص مستلزم آمادگی است. فرد باید از لحاظ

گذشته فرد می باشد .

اقسام دقت

دقت را از دو جهت می توان تقسیم کرد ، از لحاظ موضوع و از نظر کیفیت .

دقت از لحاظ موضوع بر چهار گونه است .

۱ - دقت حسی : وقتی امر محسوس مانند رنگ ، روشنی ، صدا یا آهنگ مخصوصی و منظر زیبایی توجّه ما را به خود جلب کند ، این نوع دقت را دقت حسی می گویند .

۲ - دقت عقلانی : هرگاه ایدالی ، تصویری یا فکری ذهن ما را به خود مشغول دارد در این صورت دقت عقلانی حاصل می شود .

۳ - دقت مستقیم یا بدون واسطه : این نوع دقت در صورتی حاصل می شود که امری به واسطه مجاورت یا امر مورد علاقه ما ، نظر ما را به خود جلب نماید .

دقت از لحاظ کیفیت بر سه گونه است :

۱ - دقت ارادی : که آن را دقت فعال نیز می نامند . این نوع دقت مستلزم کوشش و فعالیت فرد است و از روی قصد و اراده ظاهر می گردد . غالباً " موضوع دقت ارادی امری است که خود بخود مورد علاقه نیست بلکه در اثر ارتباط با امر مورد علاقه دقت ما را به طرف خود جلب می نماید .

وقتی فرد هدف معینی دارد برای نیل به آن از وسائل مختلف استفاده می کند . وسائل خود بخود مورد علاقه و میل فرد نیستند ولی ازین لحاظ که او را به هدف اصلی نائل می سازند مورد توجّه او واقع می شوند .

گاهی دقت ما به طرف امری جلب می شود که همراه با امر مورد علاقه وارد ذهن ما شده است یا پیوسته باعث تاءمین رضایت خاطر گردیده

روانی و بدنی آماده باشد تا بتواند محرک خاصی را انتخاب کند و عکس العمل معینی را در مقابل آن نشان دهد . علاوه بر آمادگی روانی و بدنی آمادگی برای برخورد به موقعیت نیز در جریان دقت تاءثیر دارد .

در انتخاب محرک و بروز عکس العمل ، فعالیت های اعضای حسی و حرکتی ، آمادگی بدنی فرد را ظاهر می سازد . فرد چشم خود را به نقطه معینی متوجه می کند یا سر خود را به یک طرف می چرخاند و گوش خود را برای شنیدن صدای معینی آماده می سازد . در ابراز عکس العمل نیز فعالیت های اعضاء حسی و عضلات محسوس است .

آمادگی روانی وقتی ظاهر می شود که فرد برای ادراک امری که در معرض حواس او قرار گرفته است فعالیت می کند ، از تجربیات گذشته خویش استفاده می نماید ، آنها را به خاطر می آورد و به وسیله آنها آنچه را که می بیند مورد تفسیر و بررسی قرار می دهد . در موقع بروز عکس العمل نیز به سه می کند ، برای برخورد به مسأله فکر خود را بکار می اندازد و بالاخره راه حل معینی را انتخاب می کند و به حل مسأله میبادرت می ورزد .

در جریان دقت ، فرد خود را برای برخورد به موقعیت نیز آماده می سازد . موقعیت در این جا شامل محل ، اشیاء و اشخاصی است که فرد در زمان معین با آنها مواجه می شود .

منظور از آمادگی برای برخورد به موقعیت تشخیص موقعیت و درک آن است . همین امر سبب می شود که فرد عکس العمل مناسب را برای برخورد به محیط از خود ظاهر سازد .

بنابراین دقت مستلزم فعالیت اعضای حسی ، دستگاه عصبی و عضلانی و استفاده از تجربیات

است .
عکس ، خواندن یک عبارت یا مشاهده یک
واقعۀ عادی ممکن است بدون اراده دقت ما را
جلب کند . غالباً " این گونه امور در اثر مجاورت
با خاطرات جالب ، آنها را در ذهن ما زنده می -
کنند و روی همین اصل دقت ما را به طرف خود
جلب می نمایند .

۳ - دقت عادی ، دقت وقتی امری عادی شد
بدون قصد و کوشش انجام می شود و مانند دقت
غیر ارادی است . فرق میان دقت عادی با
دقت غیر ارادی این است که دقت عادی ابتدا
باسعی و کوشش همراه است و از روی اراده و قصد
انجام می گیرد ، در صورتی که دقت غیر ارادی
بدون تلاش و کوشش از فرد سر می زند . دقت
عادی نیز در اثر تمرین و تکرار مانند دقت غیر
ارادی می شود و بدون قصد صورت می گیرد .

بسیاری از عادات را فرد ابتدا از روی دقت
و توجه فرا می گیرد و از روی قصد و اراده آنها را
انجام می دهد ، اما در اثر تمرین و تکرار این
عادات خود بخود در مواقع لزوم صورت
می گیرد . ماشین نویسی ، رانندگی و بسیاری از

موضوع دقت ارادی ممکن است امور حسی
باشند و گاهی دقت ارادی متوجه امور عقلانی
است . محرک ما در دقت ارادی احتیاجات اساسی
ماست .

گاهی برای جلب محبت دیگران امور خاصی
را مورد دقت قرار می دهیم و زمانی برای تثبیت
موقعیت اجتماعی خویش دقت خود را روی امور
معینی متمرکز می سازیم .

۲ - دقت غیر ارادی که آن را دقت انفعالی
نیز می گویند ، پاره ای از محرکها بدون اراده
نظر ما را به خود جلب می کنند . صدای مهیب ،
قیافه نازه ، روشنائی خیره کننده ، اشیای
متحرک ، حیوانات وحشی ، مناظر زیبا ، ضربات
شدید ، خون و مانند اینها دقت ما را به خود
جلب می کنند . در برخورد به این گونه امور
فرد بدون قصد و اراده متوجه آنها می شود .

گاهی امور عادی در اثر ارتباط با چیزهای
مورد علاقه ما دقت غیر ارادی ما را جلب می -
کنند . شنیدن یک صدای معمولی ، دیدن یک

یکنواختی و ثبات معمولاً اثر محرکهای معین را کم می کند و دقت افراد را به امور دیگر متوجه می سازد. تغییر تدریجی و آهسته نیز ممکن است چندان مؤثر نباشد. روی این اصل گفته می شود که تغییر باید ناگهانی باشد تا دقت افراد را زودتر جلب نماید.

۲- تکرار:

تکرار محرک نیز سبب جلب توجه افسرداد می شود. تجربه نشان می دهد که فرد وقتی شیء معینی را چند مرتبه مشاهده کند، دقت او نسبت به آن زودتر جلب می گردد تا زمانی که فقط یک مرتبه آن شیء را ببیند. در آگهی های تجارتي یا تبلیغات سیاسی وقتی موضوعی بطور مکرر در مقابل افراد قرار گیرد زودتر نظر آنها را جلب می کند، مثلاً "نوشتن کالای پسرارزش، کالای پسرارزش، کالای پسرارزش در یک آگهی تجارتي زودتر نظر مشتریان را جلب می کند. همین طور در مورد تبلیغات سیاسی تکرار کلمه "خدمتگزار مردم" بیشتر توجه افراد را جلب می نماید.

در مورد تکرار نیز باید چند نکته را در نظر گرفت. اول این که تکرار مداوم یک امر، اثر آن را از بین می برد. بنابراین تکرار باید در فاصله معینی صورت گیرد تا سبب توجه افراد به امر خاصی شود.

دوم این که تکرار نباید یکنواخت باشد. اگر موضوعی را به یک صورت تکرار کنیم حالت یکنواختی در آن ظاهر می گردد و توجه افراد را جلب نمی کند. روی این اصل باید تکرار همراه با تغییر باشد تا بهتر نظر افراد را جلب کند. در این مورد لازم نیست که امر مورد نظر بطور کامل تغییر یابد بلکه باید در جریان تکرار آنرا به صورتهای مختلف یا همراه با امور متفاوت ظاهر

اعمال ریاضی ابتدا از روی قصد و اراده آموخته می شود ولی در اثر تمرین و تکرار به صورت عادت درمی آید و فرد بدون اراده اعمال لازم را با دقت انجام می دهد.

محرک فرد در دقت عادی نیز احتیاجات اساسی یا تألیلات است. آمادگی روانی و بدنی نیز به صورت عادت درمی آید و خود بخود صورت می گیرد.

عوامل مؤثر در دقت

اول عوامل خارجی:

۱- تغییر:

تغییر در محرک سبب جلب دقت می شود. تغییر ممکن است مکانی باشد، یعنی چیزی از محلی به محل دیگر انتقال پیدا کند، همیسن تغییر محل، توجه فرد را جلب می نماید. تغییر ممکن است کیفی باشد، مثلاً "تغییر در کیفیت هوا سبب جلب توجه می شود. تغییر از گرمی به سردی، تغییر رنگ و مانند اینها امر متغیر را مورد توجه قرار می دهد.

تغییر کمی مانند بزرگ شدن یا کوچک شدن، توجه فرد را به امری جلب می نماید. بنابراین تغییراتی که در محرک بوجود می آید توجه فرد را جلب می کند، در صورتی که قبل از پیدایش تغییر، فرد نسبت به شیء متغیر حالت بیطرفی یا عدم توجه دارد.

معلم باید متوجه تاءثیر این عامل باشد، در موقع صحبت کردن "تن" صدای خود را تغییر دهد، مطالب مورد بحث را از صورت یکنواختی خارج سازد و روشهای گوناگون را در تدریس بکار برد تا بهتر بتواند دقت شاگردان را به خود جلب کند.

ساخت . معلم در موقع تدریس یک نکته علمی یا یک مسأله اجتماعی می تواند از طریق تکرار ، توجه شاگردان را به آن نکته جلب کند ولی اگر آنرا به یک صورت تکرار نماید کمتر مورد توجه شاگردان قرار می گیرد . بنابراین باید نکته یا مسأله مورد بحث را به اشکال مختلف و همراه با امور متفاوت تکرار نماید تا بهتر بتواند نظر شاگردان را جلب نماید .

۳- قدرت :

محرك قوی زودتر از محرك ضعیف نظر فرد را جلب می کند . فشار قوی ، صدای بلند ، ضربات سنگین ، رنگ خیره کننده ، حرارت زیاد و مانند اینها سبب جلب دقت افراد می شود . مطالعاتی که به وسیله مؤسسات تبلیغاتی به عمل آمده است نشان می دهد که رنگهای قوی و خیره کننده زودتر نظر مشتریان را جلب می کند . اندازه شیء نیز در قدرت آن تأثیر دارد . اشیاء بزرگ یا هیكلهای عول آسا زودتر نظر مردم را جلب می کنند .

اختلاف یا تضاد :

محرك یا امری که با امور اطراف خود اختلاف داشته باشد یا ضد آنها باشد زودتر نظر افراد را جلب می نماید . روشنی در تاریکی ، سفیدی در میان سیاهی ، یک آدم مسن در میان بچهها ، یک زن در میان مردها ، خیلی سریع نظر افراد را به خود جلب می نماید .

۵- تازگی و ناگهانی :

امری که برای افراد تازگی داشته باشد زودتر نظر آنها را به خود جلب می کند . گفته می شود فرد از دیدن چیز تازه لذت می برد . بطور کلی مردم نسبت به چیزهایی که تازگی دارند علاقه و توجه خاصی ابراز می دارند .

چنانچه در حریبان تغییر کفتم پیدایش

ناگهانی یا یک شکست فوری سبب جلب دقت افراد می شود .

علاوه بر عوامل بالا امور دیگری از قبیل تعدد محرك ، طرح و زمینه ای که محرك در آن قرار دارد ، ترتیب محرکها و پیچیدگی محرك نیز در جلب دقت افراد تأثیر دارد . تعدد محرك گاهی مانع جلب توجه افراد می شود ، چنانچه ترتیب محرکها مثل صداهای نامنظم و پراکنده تمرکز حواس را از میان می برد . طرح و زمینه ای که محرك در آن قرار دارد در جلب دقت فرد مؤثر است . امور نامربوط کمتر دقت افراد را جلب می کند ولی وقتی چند امر در طرح و زمینه خاصی قرار گیرند دقت افراد به طرف آنها جلب می شود .

پیچیدگی اموری نیز گاهی دقت افراد را جلب می نماید . معمولاً امور پیچیده فرد را به فعالیتهای گوناگون وامی دارد و همین جنبه تحریکی در جلب دقت نیز مؤثر است .

دوم عوامل روانی :

۱- عادت :

وجود می آید و پس از جندی بجه ها با سانی می توانند این گونه امورها مورد توجه و دقت قرار دهند. احتیاج نیز فرد را به دقت وامی دارد و بتدریج توجه به امری را به صورت عادت در او ظاهر می سازد.

عادت به دقت در افراد مختلف است و هر یک مطابق میل و رغبت یا احتیاج و تجربیات خود می تواند امر خاصی را مورد دقت قرار دهد.

۲- آمادگی :

چنانچه قبلاً نیز تذکر دادیم آمادگی شرط اساسی دقت است. آمادگی فرد برای دریافت محرک معین و بروز عکس العمل خاص در جریان دقت تاءثیر فراوان دارد. فردی که آماده برای پاسخ دادن به سؤالات معینی است زودتر می تواند دقت خود را متمرکز سازد و جواب سؤالات را حاضر کند و معمولاً آمادگی با انتظار همراه است. فردی که خود را برای درک امر معینی آماده کرده است منتظر وقوع یا پیدایش آن امر می باشد و به محض پیدایش آن امر دقت او به

یکی از عوامل مؤثر در دقت عادت فرد است. بعضی از افراد در اثر عادت امری را مورد دقت قرار می دهند، در صورتی که دیگران نمی توانند دقت خود را به آن امر جلب کنند. مصحح یک روزنامه یا کتاب با سانی می تواند دقت خود را به اشتباهات چاپی جلب کند در صورتی که افراد دیگر هرچه در این باره سعی کنند مع ذلک نمی توانند بطور کامل در این مورد اقدام کنند. عادت به دقت نیز تحت تاءثیر عوامل مختلف قرار دارد. گاهی والدین، بجه را به دقت درباره امور خاصی تشویق می کنند و از این راه عادت به دقت را در آنها رسوخ می دهند.

در بعضی موارد علاقه و رغبت بجه به امری توجه و دقت او را بدان امر جلب می کند. در مدرسه نیز عادت به مطالعه، عادت به انجام اعمال اصلی حساب، عادت به نوشتن لغات، عادت به حفظ کردن اشعار و مطالب درسی، عادت به گوش دادن به گفتار معلم یا دیگر شاگردان و عادت به آهسته خواندن در بجه ها

مهارت‌های اجتماعی را فراگیرند و به قدرت بدنی و فعالیت‌های عضلانی خویش علاقه دارند .

آشنائی بمهارت‌های اجتماعی و قدرت بدنی در تثبیت موقعیت اجتماعی آنها تأثیر دارد روی همین اصل این گونه امور مورد توجه و دقت بچه هاست .

۴- رغبت :

رغبت نقش عمده ای در جریان دقت بازی می کند . معمولا افراد امری را مورد توجه قرار می دهند که مورد علاقه و رغبت آنها باشد . اختلاف افراد در برابرز عکس العمل در مقابل محرک‌های معین مربوط به رغبت‌ها و تمایلات گوناگون آنهاست .

میل و رغبت ، فرد را آماده برای دریافت محرک یا محرک‌های خاصی می کند . یک منظره یا یک فیلم و سخنرانی نظر افراد مختلف را از جهات متفاوت جلب می کند . آنچه را که یک نقاش از یک منظره می بیند با آنچه یک معمار یا یک زارع مشاهده می کند فرق دارد . این منظره از یک جهت توجه این عدرا جلب نمی کند ،

طرف آن جلب می شود .

۳- احتیاجات اساسی :

معمولا اموری که با احتیاجات اساسی فرد ارتباط دارند زودتر مورد توجه او قرار می گیرند . آدم گرسنه زود متوجه بوی غذا می شود یا تابلوی رستوران نظر او را جلب می کند . آدم خسته زودتر از دیگران متوجه محلی که برای

استراحت متناسب است می گردد . در مدرسه نیز اگر مطالب درسی با احتیاجات اساسی بچه ها مربوط باشد زودتر دقت شاگردان را جلب می کند . بنابراین در انتخاب مواد درسی باید احتیاجات اساسی بچه ها را مورد توجه قرار داد . ضمناً " معلم باید ارتباط مطالب درسی را با احتیاجات اساسی بچه ها روشن سازد تا بهتر بتواند دقت آنها را روی مطالب درسی متمرکز سازد .

احتیاجات اساسی محرک عمده‌ای در جلب دقت افراد است . علاوه بر احتیاجات بدنی احتیاجات روانی نیز در جلب دقت افراد تأثیر می کند . معمولا بچه ها متمایل هستند

می‌گیرند که از لحاظ قدرت عقلانی ضعیف باشند . توجه به دسته سیاسی معین یا انتخاب حرفه ممکن است در سایه تلقین صورت گیرد .

بچه ها غالباً " به چیزهایی دقت می‌کنند که والدین یا معلمان به آنها تلقین می‌نمایند . غالباً " دیده شده افراد اموری را مورد دقت قرار می‌دهند که ارزش و اهمیت آنها برای ایشان روشن نیست ولی چون این گونه امور به وسیله والدین ایشان یا معلمان یا اشخاص مورد احترام آنها تلقین شده خود بخود دقت خود را متوجه آنها ساخته اند .

وقتی فرد در میان جمع قرارداد بدون اراده دقت خود را متوجه اموری می‌سازد که دقت جمع به آنها جلب شده است . وقتی گروه به محل خاصی نگاه می‌کند فرد نیز خود بخود به همان محل توجه می‌نماید .

انتقال دقت

معمولاً دقت فرد از امری به امر دیگر منتقل می‌شود ولی جریان این انتقال مربوط به عوامل خارجی (محرک) و عوامل درونی یا احتیاجات و تمایلات فرد است .

ادامه دقت یا حدود آن نیز مربوط به عوامل بالاست . بعضی حدود دقت را همانند حدود حافظه می‌دانند . پاره ای از آزمایشها نیز این نکته را تائید می‌کند . همان طور که یک شاگرد در دانشکده نمی‌تواند بطور مثال بیش از یک عدد ۸ رقمی را به خاطر بسپارد دقت او نیز ممکن است روی عدد ۸ رقمی جلب شود و اعداد بیش از ۸ رقمی از حدود دقت او خارج است . در جریان دقت فرد می‌تواند یک شیء را مورد دقت قرار دهد ولی در دقت عادی ممکن است دوبا چند چیز در قلمرو دقت او باشد .

بلکه هریک از آنها بر طبق تمایلات و رغبت خویش جنبه ای از این منظره را مورد توجه قرار می‌دهد .

رغبت آنی نیز توجه فرد را به سوی امر معینی جلب می‌کند . چنانچه قبلاً گفتیم عوام — مربوط به محرک مثل تغییر ، تکرار ، شدت و تازگی در جلب دقت فرد تاءثیر فراوان دارند ولی آنچه دقت فرد را برای مدت معینی روی امر خاصی متمرکز می‌سازد رغبت و تمایلات اوست .

شدت محرکی ممکن است توجه فرد را به خود جلب کند ولی اگر این محرک مورد علاقه فرد نباشد دقت او بلافاصله متوجه امر دیگر خواهد شد .

رغبت در جریان دقت و یادگیری به منزله عامل تقویت کننده است . وقتی امر تازه ای توجه فرد را به خود جلب نمود اگر این امر مورد علاقه او باشد دقت او بیشتر به طرف آن امر جلب می‌شود و همان طور که گفته شد مدت طولانی تری توجه فرد بدان معطوف خواهد شد .

رغبت از لحاظ تربیتی نقطه شروع فعالیتهای را تشکیل می‌دهد . برای این که شاگرد مطالب یا موضوع خاصی را مورد دقت قرار دهد باید علاقه مند به آن باشد . ارتباط مطالب درسی با احتیاجات اساسی بچه‌ها نیز سبب جلب رغبت آنها به مطالب درسی است . در هر صورت باید فعالیتهای تعلیماتی را به نحوی بارغبتهای و تمایلات بچه‌ها مربوط ساخت .

۵- تلقین :

ارتباط با دیگران فرد را تحت تاءثیر تبلیغات ایشان قرار می‌دهد و همین تلقینات گاهی سبب توجه فرد به موضوع یا امر خاصی می‌شود . معمولاً " افرادی تحت تلقینات دیگران قسراً